

Rīgā 2009.gada 9.septembrī

Latvijas Republikas Satversmes tiesai

Atbildes raksts

Satversmes tiesā ir ierosināta lieta Nr. 2009-63-01, kurā tiek vērtēta likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” 3.panta pirmās daļas, ciktāl tā attiecas uz izdienas pensiju, kas piešķirta saskaņā ar nolikumu „Par iekšlietu iestāžu ierindas un komandējošā sastāva darbinieku pensijām (darba devēju pensijām)” (turpmāk – apstrīdētā norma), atbilstība Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 1., 91. un 109. pantam.

Likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009.gada līdz 2012.gadam” (turpmāk – Likums) 3.panta pirmā daļa citastarp noteic, ka laikposmā no 2009.gada 1.jūlija līdz 2012.gada 31.decembrim pensiju personai izmaksā 30 procentu apmērā no atbilstoši normatīvajiem aktiem piešķirtās izdienas pensijas apmēra.

Pieteikuma iesniedzējs – Aleksandrs Litvins – pauž viedokli, ka apstrīdētā norma aizskar Satversmē noteiktās tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā, kā arī pārkāpj tiesiskās paļāvības, tiesiskās vienlīdzības un samērīguma principu.

Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto normu, – Saeima – nepiekrīt pieteikuma iesniedzēja viedoklim un uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst augstāka juridiskā spēka tiesību normām.

Sociāli atbildīgas valsts mērķis ir izlīdzināt būtiskākās sociālās atšķirības sabiedrībā un katrai iedzīvotāju grupai nodrošināt atbilstošu dzīves standartu. Sociāli atbildīgas valsts princips liek valstij iespēju robežās gādāt par sociālo atšķirību izlīdzināšanu, un šā principa saturā ietilpst cilvēka cienīga dzīves līmeņa nodrošināšana (piemēram, pamatpakalpojumi, izglītības, veselības un sociālās aprūpes, kā arī kultūras iestāžu pieejamība), aizsardzība sociālā riska gadījumā, kā arī sociālā taisnīguma nodrošināšana (sociālo atšķirību izlīdzināšana, vajāko aizsardzība un iespēju vienlīdzība).

Tādēļ, izvērtējot apstrīdētās normas atbilstību Satversmei, nevar ignorēt ekonomiskos faktorus (*sk.: Sajó A. How the Rule of Law Killed Hungarian Welfare Reform // East European Constitutional Review, vol. 5, no. 1 (Winter 1996), p. 31*). Tāpēc visupirms jānorāda, ka apstrīdētās normas pieņemšanu noteica objektīvi faktori, kas saistīti ar ekonomisko situāciju valstī un Latvijas valsts budžeta iespējām.

2008.gadā ekonomiskā attīstība būtiski pasliktinājās, vispirms krītoties pieauguma tempiem, bet, sākot ar 2008. gada II ceturksni, iekšzemes kopprodukts (turpmāk – IKP) salīdzināmās cenās sāka samazināties salīdzinājumā ar iepriekšējā gada atbilstošo periodu. Strauja ekonomikas lejupslīde Latvijā iezīmējās 2008. gada III ceturksnī, kad IKP kritums salīdzināmās cenās salīdzinājumā ar iepriekšējā gada atbilstošo periodu sasniedza 5,2 procentus.

Arī 2009.gada laikā tautsaimniecības stāvoklis ir būtiski pasliktinājies, par ko liecina iekšzemes kopprodukta kritums salīdzināmās cenās par 18 procentiem I ceturksnī un par 19,6 procentiem II ceturksnī salīdzinājumā ar iepriekšējā gada atbilstošo periodu.

Saskaņā ar Deklarāciju par Ministru kabineta iecerēto darbību valdība ir apņēmusies panākt budžeta deficīta samazināšanu, pildot savas saistības pret Eiropas Komisiju un Starptautisko Valūtas fondu, lai nodrošinātu turpmāku starptautiskā aizdevuma saņemšanu un apturētu ekonomikas lejupslīdi.

Tāpēc arī bija vajadzīga neatliekama, izlēmīga un saskaņota valsts institūciju, pašvaldību, uzņēmēju un visas sabiedrības rīcība, lai novērstu tālāku ekonomiskās aktivitātes pazemināšanos, stabilizētu un atdzīvinātu finanšu sistēmu, sabalansētu sabiedrības vēlmes ar to īstenošanas iespējām, pārstrukturētu Latvijas tautsaimniecību, paaugstinot tās konkurētspēju gan ekonomikā, gan valsts pārvaldē un publisko pakalpojumu sniegšanā, kā arī panāktu valsts tēriņu turpmāku samazināšanu.

Lai nodrošinātu izdevumu samazinājumu, ministrijām un citām centrālajām valsts iestādēm tika uzdots plānot strukturālās reformas, tai skaitā institucionālās un nozaru politiku izmaiņas, paredzot izmaiņas to īstenojamajās nozaru politikās, kā arī savu struktūru optimizēšanu, veicot padotības iestāžu reorganizēšanu.

Lielais ekonomiskās aktivitātes kritums ir noteicis arī būtisku valsts budžeta ieņēmumu kritumu. Tā, piemēram, valsts konsolidētā budžeta ieņēmumi 2009.gada sešos mēnešos bija 2052,0 milj.latu, kas ir par 363,4 milj.latu jeb 15,0 procentiem mazāk nekā 2008.gada sešos mēnešos. Valsts konsolidētā budžeta izdevumi savukārt 2009.gada sešos mēnešos bija 2501,9 milj.latu, kas ir par 167,3 milj.latu jeb 7,2 procentiem vairāk nekā 2008.gada sešos mēnešos. 2009. gada sešos mēnešos valsts konsolidētajā budžetā finansiālais deficīts sasniedza 449,9 milj.latu.

Ņemot vērā iepriekš minēto, likumā „Grozījumi likumā „Par valsts budžetu 2009.gadam”” (stājās spēkā 2009.gada 1.jūlijā) ministriju un citu centrālo valsts iestāžu budžetos tika plānots būtisks izdevumu samazinājums, lai panāktu budžeta konsolidāciju 500 milj.latu apmērā.

Likumā iekļautie pasākumi valsts budžeta ieņēmumu palielināšanai un izdevumu samazināšanai (tai skaitā sociālajai sfērai), lai panāktu budžeta konsolidāciju 500 milj.latu apmērā, tika balstīti uz 2009.gada 11.jūnijā noslēgto vienošanos starp valdību veidojošajām politiskajām partijām, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienību, Latvijas Darba devēju konfederāciju, Latvijas Pašvaldību savienību, Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameru un Latvijas Pensionāru federāciju.

Ņemot vērā to, ka situācija valsts budžetā prasīja neatliekamu rīcību, tika izstrādāts Likuma projekts, kuru Saeima pieņēma 2009.gada 16.jūnijā.

Likums paredz parakstītajā vienošanās dokumentā noteiktās izmaiņas sociālā nodrošinājuma jomā, proti, valsts pensiju un pabalstu samazinājumu laika periodā no 2009.gada 1.jūlija līdz 2012.gada 31.decembrim, panākot valsts budžeta līdzekļu ekonomiju 2009.gadā un turpmākajos gados.

Vērtējot Likuma atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normām, jāņem vērā, ka sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta darbības princips ir pašfinansēšanās, proti, sociālās apdrošināšanas normatīvie akti paredz visciešāko saikni starp sociālās apdrošināšanas iemaksām un sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem (pensijām un pabalstiem).

Tātad sociālās apdrošināšanas pakalpojuma apmērs ir vistiešākajā veidā saistīts ar ienākumiem, no kuriem veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Sociālās apdrošināšanas pensijas un pabalsti to saņēmējiem tiek maksāti no sociālās apdrošināšanas iemaksām, kuras veic šobrīd strādājošie. Atšķirībā no valsts pamatbudžeta veidošanas metodes, kad paredzēto izdevumu segšanai tiek piešķirts atbilstošs resursu apjoms, valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumu un izdevumu plānošanai piemēro dažādas metodes un rādītājus. Tā kā ieņēmumus pamatā veido sociālās apdrošināšanas iemaksas, ko veic šobrīd tautsaimniecībā nodarbinātie, budžeta kārtējā gada ieņēmumi līdz ar to ir atkarīgi no maksātāju skaita un sociālās apdrošināšanas iemaksu algas lieluma.

Savukārt sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumus plāno, ņemot vērā prognozēto sociālās apdrošināšanas pakalpojumu skaitu un pakalpojumu apmēru attiecīgajā gadā. Saskaņā ar Likuma par budžetu un finanšu vadību 27.pantu Valsts kase katru gadu 31.decembrī slēdz visus kārtējā saimnieciskajā gadā atvērtos kontus un valsts speciālā budžeta līdzekļu kontus atver nākamajā saimnieciskajā gadā, ieskaitot tajos visus atlikumus no iepriekšējā gada. Līdz ar to valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā ieskaitīto iemaksu pārpalikums, kas veidojas demogrāfiski labvēlīgos gados, tiek uzkrāts šajā kontā. Uzkrātais līdzekļu atlikums demogrāfiski nelabvēlīgos gados tiek novirzīts konkrētu valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas funkciju nodrošināšanai, proti, pensiju un pabalstu izmaksām, atbilstoši likumam par valsts budžetu kārtējam gadam.

Jāatzīmē, ka speciālā budžeta izdevumi nemitīgi palielinās: to ietekmēja iepriekšējo gadu straujais algu pieaugums, kā rezultātā pieauga pensiju un pabalstu apmērs, atsevišķu pakalpojumu saņēmēju skaits, kā arī jaunu pakalpojumu ieviešana un pieaugošais bezdarba līmenis. Saskaņā ar Valsts kases pārskatiem 2009.gada pirmajā pusē valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumi bija 752,7 milj.latu, un salīdzinājumā ar 2008.gada pirmo pusi (544,7 milj.latu) tie palielinājušies par 208,0 milj.latu. Savukārt valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumi 2009.gada pirmajā pusē bija 647,4 milj.latu, un salīdzinājumā ar 2008.gada pirmo pusi (704,3 milj.latu) tie samazinājušies par 56,9 milj.latu.

Saskaņā ar Valsts kases pārskatiem valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta atlikums uz šā gada 1.augustu ir 797,6 milj.latu. Salīdzinājumā ar budžeta atlikumu uz šā gada 1.janvāri (951,1 milj.latu) tas samazinājies par 153,5 milj.latu. Savukārt atbilstoši likumam „Grozījumi likumā „Par valsts budžetu 2009.gadam”” (stājās spēkā 2009.gada 1.jūlijā) valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā plānotais naudas līdzekļu atlikuma samazinājums 2009. gadā ir 206,6 milj.latu. Valsts kases pārskatā 2009.gada pirmajā pusē valsts konsolidētā budžeta finansiālais deficīts bija

457,8 milj.latu. Salīdzinājumā ar 2008.gada pirmo pusi situācija ir būtiski pasliktinājusies, jo 2008.gada pirmajā pusē konsolidētajā budžetā bija pārpalikums 85,1 milj.latu apmērā.

Šobrīd Latviju piemeklējušās ekonomiskās krīzes rezultātā samazinās strādājošo darba ienākumi un pieaug bezdarbs. Līdz ar to obligāti sociāli apdrošināto personu skaits samazinās: 2008.gada maijā to bija 950,5 tūkstoši, bet šā gada maijā tas samazinājies par 12,3 procentiem un ir 833,8 tūkstoši. Reģistrētais bezdarba līmenis 31.jūlijā bija 11,8 procenti. Turklāt jāatzīmē, ka speciālā budžeta izdevumi nemitīgi palielinās, to ir ietekmējis iepriekšējo gadu straujais algu pieaugums, kā rezultātā pieauga pensiju un pabalstu apmēri un atsevišķu pakalpojumu saņēmēju skaits, kā arī jaunu pakalpojumu ieviešana un pieaugošais bezdarba līmenis.

Tādējādi gadījumā, ja Likumā noteiktās normas, kas paredz izmaiņas sociālā nodrošinājuma jomā, netiktu pieņemtas, ņemot vērā sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izpildi un ieņēmumu prognozes, kā arī plānotos izdevumus nākamajiem gadiem, nepārskatot sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumus, valsts speciālā budžeta uzkrājums būtu izlietots jau pāris gadu laikā. Saeima uzskata, ka šāda rīcība nonāktu pretrunā ar tiem pienākumiem, kādus valstij ilgtermiņā uzliek Satversmes 109.pants.

Izdienas pensiju samazināšanas rezultātā 2009.gadā sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā ir plānots 0,6 milj.latu ietaupījums, savukārt ietaupījums 2010.gadā un turpmākajos gados plānots 1,2 milj.latu apmērā.

Līdz ar to, samazinot izdienes pensijas, tiek nodrošināta sociālās apdrošināšanas pakalpojumu izmaksa un tiek radīts finanšu līdzekļu ietaupījums arī turpmākajiem gadiem, bet tas palīdz nodrošināt sociālās apdrošināšanas sistēmas darbību ilgtermiņā. Tā kā gan pašreizējās sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā izveidojušās situācijas izvērtējums (saskaņā ar likumu „Par valsts budžetu 2009.gadam” sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā ir plānots deficīts 206,1 milj.latu apmērā), gan prognozes turpmākajiem gadiem (2010.gadā – 236,9 milj.latu, 2011.gadā – 261,3 milj.latu, 2012.gadā – 235,2 milj.latu) skaidri norāda, ka, nepārskatot (nesamazinot) sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumus, finanšu līdzekļi sociālās apdrošināšanas pakalpojumu izmaksai būs ierobežoti, līdz ar to labums, ko iegūst sabiedrība no apstrīdēto grozījumu pieņemšanas, ir lielāks nekā indivīdam nodarītais kaitējums.

Vēršam tiesas uzmanību uz to, ka vēsturiski izdienes pensiju piešķiršanas nepieciešamību noteica zaudētās profesionālās iemaņas pēc noteikta laika nostrādāšanas konkrētajā profesijā, amatā vai atrašanās dienestā, kad turpmākā darbība attiecīgajā profesijā, amatā vai dienestā jau bija saistīta ar profesionālo spēju zudumu. Pāreja uz tirgus ekonomikas principiem izmainīja iedzīvotāju un valsts attiecības pensiju nodrošināšanas jomā, arī nodrošināšanā ar izdienes pensijām.

Nepieciešams atzīmēt, ka līdz 1998.gada 1.janvārim, lai iegūtu tiesības uz izdienes pensiju, darba devējam sociālās apdrošināšanas iemaksas bija jāveic paaugstinātā (42 vai 50 procentu) apmērā. Situācija šajā jomā ir mainījusies, un sociālās apdrošināšanas iemaksu likme visiem ir vienāda (33,09 procenti). Savukārt saskaņā ar Darba aizsardzības likumu darba devējam ir pienākums sakārtot darba vidi un novērst pastāvošo un iespējamo risku nodarbināto drošībai un veselībai.

No 2000.gada 29.aprīļa spēku ir zaudējis nolikums „Par iekšlietu iestāžu ierindas un komandējošā sastāva darbinieku pensijām (darba devēju pensijām)”, līdz ar to izdienas pensijas vairs netiek piešķirtas saskaņā ar minēto nolikumu.

Saskaņā ar likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 12.punktu ar 1998.gada 1.janvāri tiek pārtraukta apdrošināšanas stāža noteikšana, kas dod tiesības uz izdienas pensiju saskaņā ar nolikumu „Par iekšlietu iestāžu ierindas un komandējošā sastāva darbinieku pensijām (darba devēju pensijām)”.

Minētā norma arī paredz, ka līdz 1998.gada 1.janvārim saskaņā ar nolikumu „Par iekšlietu iestāžu ierindas un komandējošā sastāva darbinieku pensijām (darba devēju pensijām)” piešķirto izdienas pensiju izmaksā turpināma no valsts pensiju speciālā budžeta.

Tādējādi izdienas pensijas, kas tiek izmaksātas saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām”, tiek aprēķinātas tāpat kā vecuma pensijas, kurām ir noteikts pensijas izmaksas ierobežojums. Ievērojot to, ka pārējām izdienas pensijām ir noteikts izmaksas ierobežojums, solidārs pensijas izmaksas ierobežojums tika noteikts arī saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām” piešķirto izdienas pensiju saņēmējiem, lai attiecīgajai kategorijai neradītu privileģētāku stāvokli.

Satversmes 109.pants noteic, ka ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.

Sociālā nodrošinājuma mērķis ir garantēt personai iztiku tajos gadījumos, kad attiecīgā persona dažādu iemeslu dēļ nav spējīga aktīvi iesaistīties darba dzīvē un pati sevi nodrošināt. Vecums ir viens no šādiem sociālā riska gadījumiem, kad persona saņem sociālo nodrošinājumu – izdienas vai vecuma pensiju.

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka sociālās tiesības ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas, atšķirīgas cilvēktiesības, jo šo tiesību realizācija ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem, proti, tā ir cieši saistīta ar katras valsts iespējām. Tādēļ arī starptautiskajos dokumentos sociālās tiesības ir formulētas kā vispārīgi valsts pienākumi, atstājot valstīm plašas izvēles iespējas šo tiesību realizācijā (*sk. Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 secinājumu daļu*).

Lai iezīmētu valsts kopējo politiku sociālās drošības jomā ekonomiskās augšupejas laikā, Saeima vēlas sniegt ieskatu pēdējos gados veiktos pasākumos.

Latvijā, tāpat kā citās valstīs, sociālā politika ir nesaraujami saistīta ar valsts ekonomisko attīstību. Ekonomiskā izaugsme un nodarbinātība ir priekšnosacījumi augstāka līmeņa sociālās aizsardzības sistēmai. Laikā no 2002.gada līdz 2008.gadam, paaugstinoties valsts ekonomiskās izaugsmes tempiem un attiecīgi pieaugot arī speciālā budžeta ieņēmumiem, ir veikta virkne dažādu izmaiņu pensiju jomā, lai sniegtu atbalstu pensijas saņēmējiem, uzsvāru liekot uz nelielo pensiju saņēmējiem.

Tā, piemēram, tika nodrošināta regulāra pensijas apmēra pārskatīšana un pensijām, kuru apmērs nepārsniedza trīskāršu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, papildus patēriņa cenu izmaiņām daļēji tika ņemtas vērā arī apdrošināšanas iemaksu algas izmaiņas valstī. 2007.gadā

vidējais pensijas apmēra pieaugums indeksācijas rezultātā, pēc Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras datiem (turpmāk – VSAA), bija 18,01 lats, bet 2008.gadā – jau 30,42 lati.

Nolūkā uzlabot to pensionāru materiālo nodrošinājumu, kuriem ir liels apdrošināšanas stāžs un neliela pensija, ar 2006.gada 1.janvāri tika noteikta piemaksa pie vecuma pensijas par katru apdrošināšanas (darba) stāža gadu, kas uzkrāts līdz 1995.gada 31.decembrim (0,19 lati par vienu gadu), vecuma pensijas saņēmējiem, kuru kopējais apdrošināšanas stāžs nebija mazāks par 30 gadiem un kuriem piešķirtās (pārrēķinātās) pensijas apmērs nepārsniedza 105 latus.

Ar 2007.gada 1.janvāri piemaksa pie vecuma pensijas tika piešķirta arī tiem vecuma pensijas saņēmējiem, kuru pensijas apmērs nepārsniedza 135 latus, ja viņu apdrošināšanas stāžs nebija mazāks par 30 gadiem, bet pensijas saņēmējiem, kuriem pensija piešķirta ar atvieglotiem noteikumiem par darbu sevišķi kaitīgos un sevišķi smagos darba apstākļos vai kaitīgos un smagos darba apstākļos, – ja apdrošināšanas stāžs nebija mazāks par 25 gadiem.

2007.gadā tika palielināts minimālās garantētās vecuma pensijas apmērs personām, kurām apdrošināšanas (darba) stāžs ir lielāks par 40 gadiem (valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs reizināts ar koeficientu 1,7).

Ar 2008.gada 1.jūniju tika paaugstināts iepriekš minētās piemaksas pie vecuma pensijas apmērs, nosakot to 40 santīmu apmērā (iepriekšējo 19 santīmu vietā). Tika paplašināts arī to vecuma pensijas saņēmēju loks, kuri saņem piemaksu pie pensijas, atceļot apdrošināšanas stāža ierobežojumu piemaksas pie vecuma pensijas piešķiršanai un paaugstinot pensijas apmēru no 135 latiem līdz 225 latiem, līdz kuram tiek piešķirta piemaksa pie vecuma pensijas.

Savukārt ar 2009.gada 1.janvāri piemaksa noteikta pie visām vecuma un invaliditātes pensijām, un tās apmērs ir 70 santīmi par katru līdz 1996.gadam nostrādāto gadu. Pēc VSAA statistikas datiem, ar 2009.gada 1.jūniju piemaksas pie vecuma pensijas vidējais apmērs ir 24,09 lati.

Tādējādi apstrīdētā norma, kas paredz nelielu un terminētu valsts pensijas apmēra samazinājumu, ir jāskata kontekstā ar apstākli, ka laikā, kad ekonomiskā situācija uzlabojās un pieejamie resursi palielinājās, valsts pensijas apmērs vairāku gadu gaitā ticis būtiski palielināts, atsevišķos gadījumos var būt pat divas reizes.

Apstrīdētajā normā ietvertajam ierobežojumam ir leģitīms mērķis, proti, aizsargāt ne tikai speciālā budžeta intereses, bet arī Satversmes 116.pantā minēto konstitucionālo vērtību – citu cilvēku tiesības un sabiedrības labklājību, ņemot vērā valsts pienākumu nodrošināt gan valsts pensijas, gan citus sociālos pakalpojumus arī nākotnē.

Saeima uzskata, ka valsts ekonomiskās situācijas dēļ un pieejamo finanšu resursu ietvaros nav iespējams nodrošināt sociālo tiesību īstenošanu tādā līmenī, kāds bija noturīgas ekonomiskās izaugsmes apstākļos.

Jāņem vērā, ka, pieņemot apstrīdēto normu, valsts nav atteikusies garantēt tiesības uz nodrošinājumu saistībā ar vecuma iestāšanos, bet gan ierobežotā laika posmā noteikusi sociālā nodrošinājuma līmeni, kas atbilst valsts budžeta iespējām. Turklāt Latvijā izveidotā visaptverošā

sociālās drošības sistēma garantē ikvienai personai tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī.

Apstrīdēto grozījumu pieņemšana ir uzskatāma par nepieciešamu rīcību, un tās mērķi nav iespējams sasniegt ar citiem Saeimas un Ministru kabineta kompetencē esošiem, indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Tā kā speciālā budžeta ieņēmumi veidojas no sociālās apdrošināšanas iemaksām, ietaupījumu tajā var radīt, veicot personām noteiktā sociālā nodrošinājuma apmēra samazināšanu. Apstrīdētā norma ir atbilstoša leģitīmā mērķa sasniegšanai, jo labums, ko iegūs sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām nodarīto kaitējumu, ņemot vērā kopējo situāciju valstī un citām personu grupām noteiktos ierobežojumus (piemēram, mēnešalgu samazināšana sabiedriskajā sektorā nodarbinātajiem par 20 vai vairāk procentiem).

Saeima uzskata, ka speciālā budžeta izdevumu samazināšanai hipotētiska alternatīva varētu būt tā ieņēmumu palielināšana, paaugstinot sociālo iemaksu likmes darba devējiem un nodarbinātajiem. Taču šāda alternatīva radītu vairākas nelabvēlīgas sekas, proti, vēl vairāk samazinātu nodarbināto ienākumus un paaugstinātu personu ar nelieliem ienākumiem pakļaušanu nabadzības riskam, veicinātu nelegālo nodarbinātību un nedeklarētā darba risku, kā arī negatīvi ietekmētu darbinieku algu paaugstināšanas iespējas un ierobežotu darba devēju iespēju ieguldīt līdzekļus ražošanā un jaunu darba vietu radīšanā. Šādi riski ilgtermiņā radītu negatīvu ietekmi uz valsts sociālās apdrošināšanas budžeta ieņēmumiem.

Lai gan Likumā nav noteikts, kad varētu tikt atcelts apstrīdētajā normā noteiktais ierobežojums, tas iecerēts kā terminēts risinājums. Turklāt Saeima Likuma pārejas noteikumos ietvērusi pastāvīgu, publiski kontrolējamu pārbaudes mehānismu. Likuma pārejas noteikumi paredz, ka Ministru kabinets divas reizes gadā izvērtē turpmāku šajā likumā noteikto valsts pensiju un pabalstu izmaksas ierobežojumu pamatotību un iesniedz Saeimai ziņojumu par ierobežojumu saglabāšanu un, ja nepieciešams, – likumprojektu par ierobežojumu daļēju vai pilnīgu atcelšanu. Tas nozīmē, ka, uzlabojoties ekonomiskajai situācijai valstī un palielinoties speciālā budžeta ieņēmumiem, šobrīd pastāvošie pensiju un pabalstu pakalpojumu izmaksu ierobežojumi varētu tikt atcelti.

Šādu apstākļu kopuma gadījumā apstrīdētā norma atbilst samērīguma principam un tādējādi arī Satversmes 109.pantam.

Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka apstrīdētā norma ir pretrunā ar tiesiskās vienlīdzības principu, kas nostiprināts Satversmes 91.pantā.

Tiesiskās vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām pieņemt tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats. Atšķirīga izturēšanās ir diskriminējoša, ja tai nav objektīva un pamatota iemesla, proti, leģitīma mērķa, vai arī ja nav proporcionālas attiecības starp izraudzītajiem līdzekļiem un nospraustajiem mērķiem (*sk. Satversmes tiesas 2001. gada 3. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2000-07-0409 secinājumu daļas 1. punktu*).

Apstrīdētā norma paredz pensijas saņēmējam, kurš ir obligāti sociāli apdrošinātā persona (turpmāk arī – strādājošais izdienas pensionārs), laika periodā no 2009.gada 1.jūlija līdz 2012.gada 31.decembrim izmaksāt izdienas pensiju 30 procentu apmērā no atbilstoši normatīvajiem aktiem piešķirtās pensijas apmēra.

Kā jau minēts iepriekš, šobrīd vēl tiek piešķirtas un izmaksātas izdienas pensijas saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām” par zināma laika nostrādāšanu attiecīgajā profesijā. Ņemot vērā apstākli, ka no 1999.gada izdienas stāžu vairs nav iespējams uzkrāt, likumā „Par valsts pensijām” ir noteikta atvieglota izdienas stāža aprēķināšana tiesību noteikšanai uz izdienas pensiju par agrāk nostrādāto laiku, tādējādi sociāli aizsargājot tās personas, kuras attiecīgajās profesijās līdz minētajam datumam ievērojamu laiku bija jau nostrādājušas.

Likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 12.punkts nosaka tiesības uz izdienas pensiju, ja ievēroti normatīvajos aktos noteiktie nosacījumi. Minētais punkts nenodala strādājošos un nestrādājošos izdienas pensionārus, tādēļ tiesības saņemt izdienas pensiju pēc šīs tiesību normas netiek saistītas ar faktisku aiziešanu pensijā, izņemot gadījumu, kad persona turpina darbu profesijā un amatā, kas dod tiesības uz izdienas pensiju.

Nosakot atšķirīgus ierobežojumus, apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi pret strādājošajiem un nestrādājošajiem izdienas pensionāriem.

Papildus jau iepriekš minētajam par ierobežojuma leģitīmo mērķi un atbilstību samērīguma principam attiecībā uz Satversmes 109.pantu norādām, ka atšķirīga valsts vecuma pensijas samazinājuma apmēra noteikšana strādājošajiem izdienas pensionāriem salīdzinājumā ar nestrādājošajiem pensionāriem ir pamatota ar to, ka nestrādājošajiem pensionāriem izdienas pensija parasti ir viņu vienīgais (galvenais) ienākumu avots, savukārt strādājošajiem izdienas pensionāriem paralēli pensijai, ienākumi ir arī viņu darba alga.

Ņemot vērā minēto, jāsecina, ka apstrīdētajā normā ietvertā atšķirīgā attieksme pret personām, kurām tiek piemērota šī norma, ir samērīga ar labumu, ko iegūst sabiedrība, jo ar šīs normas palīdzību tiek garantēta sociālās apdrošināšanas pakalpojumu izmaksas nodrošināšana un noteiktie tiesību ierobežojumi tiek sabalansēti, ņemot vērā personu pakļaušanu vecumam kā sociālajam riskam un šo personu spēju garantēt sev iztiku un pašām sevi nodrošināt.

Līdz ar to Saeima uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91.pantā noteiktajam tiesiskās vienlīdzības principam.

Pieteikuma iesniedzējs pauž viedokli, ka apstrīdētā norma ir pretrunā ar tiesiskās paļāvības principu, kas izriet no Satversmes 1.panta.

Saeima nepiekrīt šādam viedoklim un norāda, ka tiesiskās noteiktības princips uzliek valstij pienākumu nodrošināt tiesisko attiecību noteiktību un stabilitāti, kā arī ievērot tiesiskās paļāvības principu, lai veicinātu indivīda uzticību valstij un likumam (*sk. Satversmes tiesas 2004.gada 25.oktobra spriedumu lietā Nr. 2004-03-01*).

Tiesiskās paļāvības princips noteic, ka valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz pašu izdotajiem normatīvajiem aktiem, jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrēto tiesību normu. Savukārt indivīds atbilstoši šim principam var paļauties uz likumīgi izdotas tiesību normas pastāvīgumu un nemainīgumu. Viņš var droši plānot savu nākotni

saistībā ar tiesībām, ko šī norma piešķirusi. Tiesiskās paļāvības princips aizsargā personas reiz iegūtās tiesības, proti, persona var paļauties uz to, ka tiesības, kas iegūtas saskaņā ar spēkā esošu tiesību aktu, noteiktajā laika periodā tiks saglabātas un reāli īstenotas (*sk. Satversmes tiesas 2002.gada 19.marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.2.punktu*).

Izraudzītie līdzekļi iepriekšminēto mērķu sasniegšanai ir piemēroti, jo ar apstrīdētās normas pieņemšanu tiek panākta budžeta līdzekļu ekonomija un sabalansētas visu valsts sociālā nodrošinājuma saņēmēju intereses. Līdz ar to apstrīdētā norma uzskatāma par samērīgu jeb atbilstošu mērķa sasniegšanai, jo labums, ko iegūs sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām nodarīto kaitējumu.

Nedz tiesiskās stabilitātes, nedz taisnīguma princips neliedz atkāpties no līdzšinējās prakses, kaut arī tā bijusi stabila. Atkāpšanās no līdzšinējās prakses ir ne vien pieļaujama, bet arī nepieciešama gadījumos, kad jāizvēlas piemērotāks un acīmredzami vairāk atbilstošs risinājums.

Pēc Saeimas ieskatiem, konkrētajā situācijā ir pieļaujama atkāpšanās no personai labvēlīgāka tiesiskā regulējuma, ja indivīdam dota iespēja saprast šādas rīcības motivāciju, kā arī to, vai tas šajos apstākļos ir objektīvi nepieciešams un vai pārkāpums nav patvaļīgs.

Tiesiskās paļāvības princips ir konstitucionāla vērtība. Tāpat konstitucionāla vērtība ir citu personu tiesību aizsardzība un sabiedrības labklājības nodrošināšana, efektīvi pārdalot kopējo labumu un sabalansējot valsts ienākumus ar izdevumiem.

Tiesiskās paļāvības princips nenozīmē, ka likumi netiks grozīti. Pretējā gadījumā valsts regulēšanas iespējas tikai samazināsies un samazināsies, līdz valsts „sastings”. Tāpat tiesiskās paļāvības princips neaizsargā to līdzekļu apjomu, ko valsts no kopējā budžeta atvēl pabalstiem un citiem sociālajiem pakalpojumiem.

Saeima uzskata, ka vairāku konstitucionālo vērtību vienlaicīgas piemērošanas un savstarpējas mijiedarbības gadījumā likumdevējam ir rīcības brīvība noteikt atbilstošāko risinājumu. Tiesiskās paļāvības mehāniska aizsardzība gadījumos, kad tā nonāktu pretrunā ar citām konstitucionālajām vērtībām, nav un nevar būt absolūta.

Ņemot vērā iepriekš minēto, lūdzam atzīt likuma „Par valsts pensiju un valsts pabalstu izmaksu laika periodā no 2009. gada līdz 2012. gadam” 3.panta pirmo daļu, ciktāl tā attiecas uz izdienas pensiju, kas piešķirta saskaņā ar nolikumu „Par iekšlietu iestāžu ierindas un komandējošā sastāva darbinieku pensijām (darba devēju pensijām)”, par atbilstošu Satversmes 1., 91. un 109. pantam.

Saeimas priekšsēdētājs

G. Daudze

E. Pastars, 67087389

edgars.pastars@saeima.lv